

mir edilmiş, ancak içinde pek çok tarihi şahsiyetin mezar taşları bulunan hazîresi ortadan kaldırılmıştır.

Ali Paşa Camii muntazam kesme taşla inşa edilmiş büyük ve gösterişli bir yapıdır. Avlusu ortadan kalkmış, caminin mimarisine uymayan bir şadırvan yapılmıştır. Çok geniş olan son cemaat yeri bir kubbe ile örtülüdür. Caminin harimi kare bir plana göre yapılmış, fakat çok kalın olan duvarlarda nişler oyulmak suretiyle mekân genişletilmiştir. Böylece elde edilen sekizgen desteklerin üstüne sekizgen bir kasnak inşa olunarak bunun da üstüne esas kubbe ve kasnağı yerleştirilmiştir. İçeride kubbeye geçiş, köşelerde tromplarla sağlanmıştır. Sağdaki ince uzun taş minare kürsüsü ile cami beden duvarı arasında küçük bir ara mekân bulunmaktadır. Böylece son cemaat yerinin iki yandan taşkın oluşu sağda bir dereceye kadar örtülmüş ise de solda bu taşkınlik gözü rahatsız edecek şekilde belirlidir. Mimari bakımından hoş olmayan bu aksaklık caminin ilk düşünülen planının tamamlanmadan kalmasına bağlanabilir. Belki harimin iki yanında *tabhane** odaları yapılması veya son cemaat yerinin avluyu çeviren revaklar ve medrese odaları ile bağlanması tasarlanmış olabilir.

Caminin minber ve mihrabı sade olmakla beraber iki renkli mermerden zarif bir biçimde itinalı bir işçilikle işlenmiştir. Evliya Çelebi, muhtemelen bu caminin evkafından olan büyük bir Ali Paşa çift hamamını da anar. Türbenin üstü, sekizgen bir kasnak üzerine oturan bir kubbe ile örtülüdür. Geniş iki pâyeye oturan bir kubbe ile örtülü bir ön mekân vardır. Bu kısmın Sivas valisi olan başka bir Ali Paşa tarafından yaptırıldığı ileri sürülür. Ali Paşa Camii'nin çok değerli Kafkas halıları ile döşenmiş olduğu da tesbit edilmiştir. XVII-XVIII. yüzyıllara ait olan on dokuz kadar halıdan bazıları müzeye kaldırılmış, bazıları ise yerinde bırakılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 58; a.e. (haz. Zuhurî Danişman), İstanbul 1969-71, VII, 232-238; Uzunçarşılı, *Kitâbeler I*, İstanbul 1927, s. 37-39; A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, 91-92; H. Asarkaya [Cinlioğlu], *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat 1941, s. 53-54; F. Acunsal, *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, İstanbul 1947, s. 80-81, 91; Şerare Yetkin, *Early Caucasian Carpets in Turkey*, London 1978, I, tür. yer.; A. Osman Uysal, "Tokat'taki Osmanlı Camileri", *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu* (1986), Ankara 1987, s. 346-352; M. Tayyib Gökbilgin, "Tokat", *İA*, XII / 1, s. 410.

SEMAVİ EVİNCE

Babadağı'ndaki
Ali Paşa
Camii ve
Türbesi -
Dobruca /
Romanya

ALİ PAŞA CAMİİ ve TÜRBEŞİ

Romanya'nın Dobruca bölgesinde
Babadağı kasabasında
bir cami ve türbe.

Bir vakfiyesi bulunmakla beraber caminin yapıldığı tarih ve bânisi kesin olarak belli değildir. Ekrem Hakkı Ayverdi'ye göre, Vakıflar Arşivi'ndeki vakfiye Sultan III. Mehmed zamanında (1595-1603) düzenlenmiş ve süreti 1019 Rebiülevvelinde (1610) arşiv kaydına alınmıştır. Yine Ayverdi'ye göre "gazi" lakabı ile tanınan Ali Paşa, dört defa Budin beylerbeyi olan serhad gazilerinden Kadızâde Ali Paşa'dır. Ancak bu Ali Paşa'nın Babadağı ile ne gibi bir ilgisi olduğu anlaşılmamaktadır. Romanya müftüsü Yâkub Mehmed Efendi'nin yazdığına göre ise cami 1522 tarihine aittir. Halbuki türbenin köşesinde Ali Paşa'nın ölüm tarihi olarak 1029 (1620) yılı bulunduğu gibi vakfiye kaydı da bunu desteklemektedir. Stanescu, caminin güzel bir vakfiyesi olduğunu, ancak bunun 1938'den sonra kaybolduğunu, sadece fotokopisinin kaldığını bildirir. Cami XVIII. yüzyıldaki Türk-Ruş savaşlarında tahribe uğramış, XIX. yüzyılda yanmış fakat daha sonra tekrar ihya edilmiştir. 1907-1910 yıllarında bir tamir daha görmüştür. 1966'daki ziyaretimizde çok bakımsız ve oldukça harap halde iken sonraları tamir edilerek müze haline getirilmiştir.

Ali Paşa Camii kare bir plana göre taşlardan yapılmış olup üstü ahşap bir çatı ve kiremit örtülüdür. Girişte pâyelere oturan üç sivri kemerli bir son cemaat yeri vardır. Sonradan yapıldığı an-

laşılan minare kible duvarının sağ köşesine bitişiktir. Esas cümle kapısından başka, camiye sonradan açıldıkları anlaşılan iki yan kapıdan da girilir. Cami içinde üç duvar boyunca U biçiminde ahşap bir mahfil bulunmaktadır. Ahşap kaplanmış olan tavanın ortasında bir şemse vardır. Bunun içini de bir dizi ay yıldız süsler. Bu tavan, üslubundan açıkça anlaşıldığı gibi, XIX. yüzyıldaki yangından sonra yapılan tamire aittir. Caminin içinde ve dışında herhangi bir mimari süsleme yoktur.

Ali Paşa Türbesi ise muntazam kesme taştan altı köşeli kubbeli bir yapıdır. Köşeleri pahlı olarak yapılmıştır. Mebus George Lamandi tarafından yazdırılarak bir köşeye yapıştırılan Türkçe ve Romence bir kitâbede Ali Paşa'nın ölüm tarihi verilmekte ve 1910'da yapılmış bir tamir anılmaktadır. Türbenin içinde sadece tahta bir sanduka bulunur. 1966'daki ziyaretimizde hazîrede 1232 (1816-17), 1266 (1849-50) ve 1283 (1866-67) tarihli mezar taşları görülmüştür. Caminin önünde avlu etrafında evvelce bir medrese bulunduğu ve 1880-1901 yıllarında İslâm Semineri (müslüman çocuklarının İslâmî eğitim gördükleri bir nevi medrese) olarak bir süre kullanılan bu yapının son izlerinin 1964-1965'te kaldırıldığı bilinmektedir. Son cemaat yerine bitişik olarak içine merdivenle inilen bir de pınar vardır ki Evliya Çelebi buradan "yirmi ayak merdivenle inilen abdest muslukları" olarak bahseder. Ali Paşa evkafından olan hamamdan da hiçbir iz kalmamış, son kalıntıları 1955'te yok edilmiştir.

Ali Paşa Camii bugün Romanya sınırları içinde bulunan en büyük Osmanlı devri eseri olarak özel bir değere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 364-365; a.e. (haz. Zuhurî Danişman), İstanbul 1969-71, V, 247; Jacob Mehmet, *Prezente musulmane in România-Muslims in Romania*, Bucureşti 1976; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'marî Eserleri I*, s. 11-18; H. Stanesco, "Monuments d'art Turc en Dobroudja", SAO, III (1960), s. 180-182.

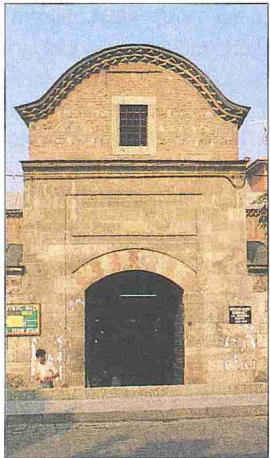
SEMAVİ EYİCE

ALİ PAŞA ÇARŞISI

Edirne'de XVI. yüzyıla ait arasta veya kapalı çarşı.

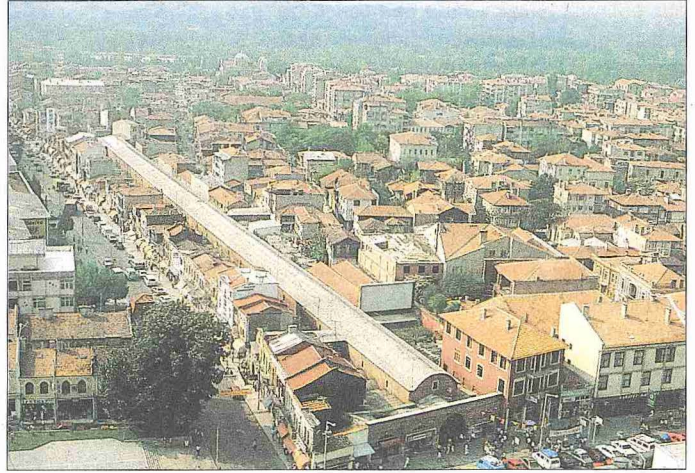
968'den 972 sonuna kadar (1561-1565) vezîriâzam olan Semiz Ali Paşa'nın Ba-baeski'deki hayratına vakıf geliri sağlamak üzere yaptırılmış bir çarşıdır. *Tezkiretül'-ebniye*'den mimarının Mimar Sinan olduğu anlaşılmaktadır. Burada yapı "Edirne'de Ali Paşa Çarşısı ve Kervansarayı" olarak kayıtlıdır. 976 (1568-69) tarihli *Edirne Evkaf Defteri*'nde bu çarşının dükkân adedi 211+25 olarak belirtilmiştir. Mimar Sinan'ın eserlerinin listesi bulunan *Tezkire*'de burası çarşı ve kervansaray diye zikredilmekte, halbuki buna benzer diğer eserleri ise sadece kervansaray olarak bildirilmektedir. Ancak ortada bir kervansaraya işareten eden kısım bulunmadığı için bu durum oldukça şaşırtıcıdır. Acaba ilk yapıldığında çarşının bir uzantısının kervansaray olması mı düşünülmüştü sorusuna şimdilik bir cevap verilememektedir.

Ali Paşa Çarşısı esasında iki taraflı dükkânları ile tam bir arasta'dır. O. Nuri Peremeci'nin tarifine göre, "Kule Kapısı'nın dışından başlayarak İğneciler Kapısı yahut Balıkpazarı Kapısı yanındaki Direk Çarşısı'na kadar uzanır. Çarşının altı kapısı olup üçü şarka caddeye, iki-

Ali Paşa Çarşısı'nın talif kapılarından biri

Ali Paşa Çarşısı'nın genel görünüşü - Edirne

si çarşının iki ucuna, biri de garba yani kalenin orta kapısı uğruna açılır." Ali Paşa Çarşısı'nın yapılış tarihi, Tîgî mahlaslı Edirneli bir şairin şu dörtlüğünden öğrenilmektedir: "Âsaf-ı a'zam Ali Paşa-yı hâs / Yaptı cün bir çârşu-yı bî-bedel / Tîgîyâ târifini eylersen suâl / Sûk-i ra'nâ-yi Ali Paşa'ya gel" (976 [1568-69]).

Evliya Çelebi Ali Paşa Çarşısı'nın iki başında kale kapıları gibi kapıları bulunduğunu, uzunluğunun 1000 adım olduğunu, iki tarafında da 360 dükkânın yer aldığını bildirir. Üstü kâgir tonoz örtülü olup kurşun kaplıdır. Yine Evliya Çelebi'nin ifadesine göre burada çok değerli eşya vardır ve bunların fiyatları da yüksektir. Evliya Çelebi de bu çarşının Mimar Sinan tarafından yapılmış olduğunu yazar. Çarşı, Sinan'ın eserlerinin yer aldığı tezkirelerin sadece birinde (*Tezkiretül'-ebniye*) kayıtlıdır. XVII. yüzyıl müelliflerinden Hibrî Abdurrahman Efendi, *Enîsü'l-müsâmirin* adlı eserine eklenen bir *derkenar**da, Edirne'de abdest almak için tesis olunan altı sıcak su musluğundan iki tanesinin bu çarşıda olduğunu kaydetmiştir. 1718 yılında Edirne'den yazdığı mektupların birinde Lady Wortley Montague "Borsa" (New Exchange) dediği bir çarşıdan bahseder ki bunun Ali Paşa Çarşısı olduğuna ihtimal verilir: "Üstü kâgir tonozlu olan çarşı yarım mil uzunluğunda olup son derece temiz ve bakımlıdır. İçinde 365 dükkân vardır. Bunlarda her çeşit değerli mallar olup Londra'nın New Exchange'inde olduğu gibi satışa arz edilmiştir. Fakat kaldırım o kadar bakımlı ve dükkânlar o kadar temizdir ki âdeta yeni boyanmış gibidirler."

Ali Paşa Çarşısı, XIX. yüzyılda Edirne'nin karşılaştığı felâketlere paralel olarak

bu parlak durumunu kaybetmiş, dükkânlar ayrı ayrı özel mülkiyete geçmiş, eski düzenli idare ortadan kalkmıştır. 1284'te (1867-68) bir tamir gören çarşının Trakya genel valisi General Kâzım Dirik tarafından kurtarılması için kamu-laştırılmasına girişilmişti. 1947'de büyük ölçüde bir tamir daha gören çarşı uzun yıllar yarı boş bir halde kalmış, ancak 1960 yıllarından itibaren Edirne'nin yeniden canlanmaya başlaması ile hareketlenmiştir.

Ali Paşa Çarşısı tipik bir arasta olup 300 m. kadar uzunluktaki üstü tonozla örtülü bir yolun iki tarafında sıralanan, yine tonozlu dükkân gözlerinden meydana gelmiştir. Ortadaki uzun tonoz kemerlerle takviye edilmiş olup her dükkân orta yola bir kemer halinde açılır. Vakıf kaydında çarşıda 211 göz ve yirmi beş hücre bulunduğu bildirilmektedir. Evliya Çelebi 360, Lady Montague ise 365 dükkânın varlığını ileri sürerler. Bugün mimari çerçevenin içindeki dükkân sayısı ancak 100-110 kadardır. 300 sayısının nereden çıktığı da anlaşılamamaktadır. Bir ihtimal olarak, çarşının iki yan duvarının dışlarında da bu duvarlara yaslanmış ahşap dükkânların mevcut olduğu düşünülebilir. Çarşının iki ucundaki iki kapıdan (Kule Kapısı, Balıkhane Kapısı) başka, aralarda yan sokaklardan giriş sağlayan dört kapı daha vardır. Bunlardan gerek Kule Kapısı gerek yanlardaki üç kapı tam eksen üstünde olmayıp yamuk yerleştirilmiş mekânların içindedir. Bu intizamsızlık şehrin o zamanki sokak düzeni sebebiyle doğmuştur ki bu da eski Osmanlı şehircilik anlayışının bir özelliğidir. Çarşının baş kapılarının kemerleri renkli geçmeli taştan, çerçeveleri ise kesme köfeki taşındır. Binanın diğer kısımlarında du-